

372.

13. *McKamy E. H.* Impact of a psychotherapist's pregnancy on herself and her patients / E. H. McKamy // *Birth Psychology Bulletin*. – 1984. – Vol 5(1). pp. 9-22.
14. *Neal M. M.* Pregnant with Meaning: Psychotherapist Pregnancy and Relational Dynamics Surrounding Inevitable Disclosure / M. M. Neal; Alliant International University. – 2013. – 187p.
15. *Paluszny M.* Reactions of patients during pregnancy of the psychotherapist / M. Paluszny, E. Poznanski // *Child psychiatry and human development*. – 1971. – № 1(4). – pp. 266-274.
16. *Raphael-Leff J.* Unconscious transmissions between patient and pregnant analyst / J. Raphael-Leff // *Studies in Gender and Sexuality*. – 2004. – № 5(3). pp. 317-330.
17. *Robbins M.* The Impact of Pregnancy on the Psychotherapeutic Process / M. Robbins // *Therapeutic Presence: Bridging Expression and Form*. – 1997. – pp. 142-152.
18. *Stockman A. F.* Impact of therapist pregnancy on the process of counseling and psychotherapy / A. F. Stockman, A. Green-Emrich // *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*. – 1994. – № 31(3). – pp. 456-462.
19. *Underwood M. M.* Clinical observations of a pregnant therapist / M. M. Underwood, E. D. Underwood // *Social Work*. – 1976. – № 21(6). – pp. 512-514.
20. *Uyehara L. A.* Telling about the analyst's pregnancy / L. A. Uyehara, S. Austrian, L. G. Upton, R. H. Warner, R. A. Williamson // *Journal of the American Psychoanalytic Association*. – 1995. – № 43(1). – pp. 113-135.

Відомості про автора:

Великодна Мар'яна Сергіївна – кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри практичної психології Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ “Криворізький національний університет”.

Статтю подано до друку 10.02.2015.

УДК 159.923:2:176.5-053.6

© Ю. М. Кашпур, 2015 р.

Ю. М. Кашпур (м. Київ)

СУПРОВІД СТАНОВЛЕННЯ СЕКСУАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

У статті презентовано обґрунтування моделі сексуальної самосвідомості особистості в період дорослішання, визначено ступінь розробленості цієї проблеми в зарубіжних і українських психологічних дослідженнях, аргументована необхідність розробки методів надання психологічної допомоги з урахуванням специфіки структурних компонентів цього утворення.

Ключові слова: сексуальна самосвідомість, підлітки, психологічна допомога, структура сексуальної самосвідомості.

В статье представлено обоснование модели сексуального самосознания личности в период взросления, обозначено степень разработанности этой проблемы в зарубежных и украинских психологических исследованиях, аргументирована необходимость разработки методов оказания психологической помощи с учетом специфики структурных компонентов этого образования.

Ключевые слова: сексуальное самосознание, подростки, психологическая помощь, структура сексуального самосознания.

Following up of sexual self consciousness becoming of teenager's person. In the article there is represented a substantiation of the sexual person's self consciousness model during moving to adulthood, there is pointed a degree of this problem's development in Ukrainian and foreign psychological investigations, is described a fullness of educational components, and is indicated their connection in the process of moving to adulthood. Among, the author arguments the necessity of methods for development of psychological helps to teenagers and juveniles, based on the developed model, and also on a consistent following up becoming components described in it. At the end of the work there is a list of recommendations for psychological consultation regarding of person's sexuality.

Keywords: *sexual identity, adolescents, psychological assistance, the structure of sexual identity.*

Постановка проблеми: В руслі євроінтеграційного процесу, що набирає гостроти у нашій країні, не менш актуальною стає проблема підготовки молоді до утвердження себе у світі та самостійного вирішення розмаїття соціальних, моральних, сексуальних проблем. Відсутність у таких умовах правильно організованої сексуальної просвіти особистості підліткового віку може призвести до викривлення сексуальних уявлень, появи комплексів, неготовності протистояти сексуальному насиллю. До того ж культурно-виховні заходи, друковані видання, телевізійні розважальні шоу для молоді часто перенасичені ненормативною сексуальною атрибутикою, вільними вербальними висловлюваннями, гіперсексуальними образами героїв сюжетів, що не може не викликати деформацій в розвитку сексуальних уявлень про себе підлітків. У результаті цього відмічається розповсюдження проституції серед неповнолітніх, збільшення темпів поширення ВІЛ та СНІДу, використання порнографічної продукції, яка часто є орієнтиром у підлітковій субкультурі.

Аналіз останніх досліджень: У зарубіжній науці дослідження стосовно психосексуального розвитку особистості з'являються ще з кінця XIX ст. Так, спроби вивчення психологічних особливостей її сексуальності здійснювались у контексті гігієни, релігійної етики та медицини у працях І.Блоха, Т.Ван де Вельде, Г.Елліса, Хевелока, Р.Крафта-Ебінга, А.Фореля. Пізніше дослідження, які стосувались особливостей розвитку сексуальних відчуттів (У.Мастерс та В.Джонсон), статевої ідентифікації (Дж. Мані), сексуальної орієнтації особистості (М.Хіршвельд) не заповнили відсутню об'єктивну інформацію щодо психологічних умов сексуальної соціалізації особистості, зокрема, у пубертатному періоді. Частково цю проблему почали вирішувати сучасні зарубіжні вчені Е.Дессі, К.Джеклін, Е.Маккобі, Дж.Мані, у працях яких простежується тенденція до вивчення процесу становлення сексуальних уявлень особистості зазначеного віку під дією зовнішніх соціальних факторів та внутрішніх психологічних мотивів, а також етнічної приналежності. Інтерпретація вченими вищезазначених результатів досліджень здійснюється або через окремий вектор вузького локус-аналізу, або ж у загальному руслі психосексуального розвитку.

Аналіз наукової літератури показав, що вивчення системи сексуальних уявлень особистості здійснювалось в контексті системи знань про сексуальність, переживань, відповідних поведінкових проявів. Але поряд з цим була нівельована ідея дослідження цієї системи як цілісного утворення, що за своєю суттю змістовно інтегрується в сексуальну самосвідомість. Нажаль, поза увагою науковців також залишається питання відмінностей в розвитку сексуальної самосвідомості підлітків.

Метою нашої статті є теоретичне обґрунтування структурних компонентів сексуальної самосвідомості особистості в період дорослішання та окреслення шляхів оптимізації становлення сексуальної самосвідомості підлітків в контексті надання психологічної допомоги.

В XX ст. актуалізуються питання власне психологічної сутності сексуальності та акцент ставиться на особливостях переживання й інтерпретації людиною власного сексуального досвіду. На основі положень різних психологічних концепцій (З.Фрейда, К.Хорні, А.Адлера, Е.Дессі, Е.Еріксона, Л.Кольберга, Ж.Піаже, С.Бем) з'являється можливість пояснення становлення сексуальних уявлень особистості в ході дорослішання. А відомий американський сексолог Дж.Банкрофту своїй універсальній теорії вивів три напрями, що складають основу психосексуального розвитку будь-якої особистості: гендерна ідентичність, сексуальна

орієнтованість, система взаємостосунків особистості. В дитячому віці розвиток за цими трьома напрямками відбувається ніби-то паралельно, проте незалежно один від одного. В підлітковому віці, коли настає вторинна статевіа ідентифікація (з настанням пубертатного періоду) ці напрями інтегруються один з одним, утворюючи монолітне підґрунтя для зрілої сексуальності [5]. Схожі погляди зустрічаються у працях Г.Келлі та М.Кле. Вітчизняні вчені у більшості своїх досліджень (Б.Ворник, Н.Городнова, О.Кікінежді, О.Сечейко) пов'язують розвиток сексуальних уявлень особистості з гендерними умовами.

Важливо зауважити, що сексуальність, за позицією вчених С.Діденка, І.Кона, Л.Понтон, Д.Романовської, для підлітків, порівняно з молодшими школярами, наповнена своїм специфічним змістом [7]. М.Кле довела, що в пубертатний період в особистості відбувається реформація системи сексуальних уявлень за рахунок чотирьох груп змін: пубертатні зміни (деталізація образу тілесного Я), когнітивні зміни (розширення та поглиблення сексуально-рефлексивних очікувань), зміни у соціалізації (інтеграція сексуальних уявлень у соціальний статус особистості), зміни в Я-концепції (оформлення сексуальної Я-концепції) [6]. Розвиток зазначеної системи уявлень детермінується, з одного боку, ретардацією/акселерацією (М.Джонсон, І.Кулагіна, В.Пісоцький,), а з іншого – особливостями когнітивних структур, що пов'язані з вторинною статевіа-рольовою ідентифікацією (К.Джеклін, А.Ерхард, Е.Макобі, Дж.Мані, П.Массен). В подальшому, як вважають Т.Говорун, Г.Келлі, Ф.Райс, стабілізуються зміни, що реформують всі сфери психосексуального розвитку індивіда та відбувається сексуальна самовизначеність особистості. Як наслідок, кристалізується і оформлюється система її сексуальних уявлень у складне інтегроване утворення. Таким чином, система сексуальних уявлень про самого себе з боку знань, переживань та поведінки в інтегрованому варіанті являють собою психологічне утворення, яке можна визначити як сексуальну самосвідомість. Наукове визначення останнього вдалося сформулювати на основі аналізу існуючих наукових положень Р.Бернса, І.Безменової, Т.Говорун, О.Йоффе, М.Жидко, М.Кле, П.Массена, Л.Понтон, І.Тупіциної та ін. [4]. Так, сексуальна самосвідомість – це відносно стійка, більш чи менш усвідомлювана, цілісна система сексуальних уявлень, переконань, установок індивіда про власне сексуальне Я як суб'єкта сексуальної діяльності, що володіє індивідуальними сексуальними властивостями. Психологічна модель сексуальної самосвідомості як системи сексуальних уявлень особистості в період дорослішання презентована на Рис. 1.

За презентованою моделлю, система сексуальних уявлень особистості про свою еротичну привабливість структурується на основі трьох складових: сексуальної ідентифікації (когнітивна складова), сексуальних емоційно-оцінних переживань (емоційна складова) та уявлень про сексуальну активність (конативна складова). Сексуальна ідентифікація об'єднує уявлення про сексуальну привабливість Я (фізичну та психологічну), статевіа-рольову ідентифікацію та сексуально-рефлексивні очікування. Вона акумулює набір інформаційних одиниць, якою керується особистість підліткового віку в процесі сексуальної соціалізації. Функцію емоційно-оцінного індикатора сексуальних уявлень молоді людини виконує конструкт сексуальних переживань, до яких належать самооцінка та самоприйняття своєї привабливості та самоповага до себе як сексуального об'єкта. Їх засобами особистість у період дорослішання визначає ступінь достовірності та органічності існуючих уявлень про свою сексуальність та власні сексуальні дії. Наступною складовою сексуальної самосвідомості є сексуальна активність, яка презентується у вигляді уявлень про сексуальні прелюдії, еротичні фантазії як дієві образи, готовність до власне сексуальної активності. Це безпосередньо ті образи дійових ситуацій, в яких індивід реалізує власні сексуальні потенції, установки та еротичні почуття. Між собою зазначені складові мають тісний взаємозв'язок, а також можуть незалежно одна від одної модифікуватися та визначати консистентність сексуального Я підлітків.

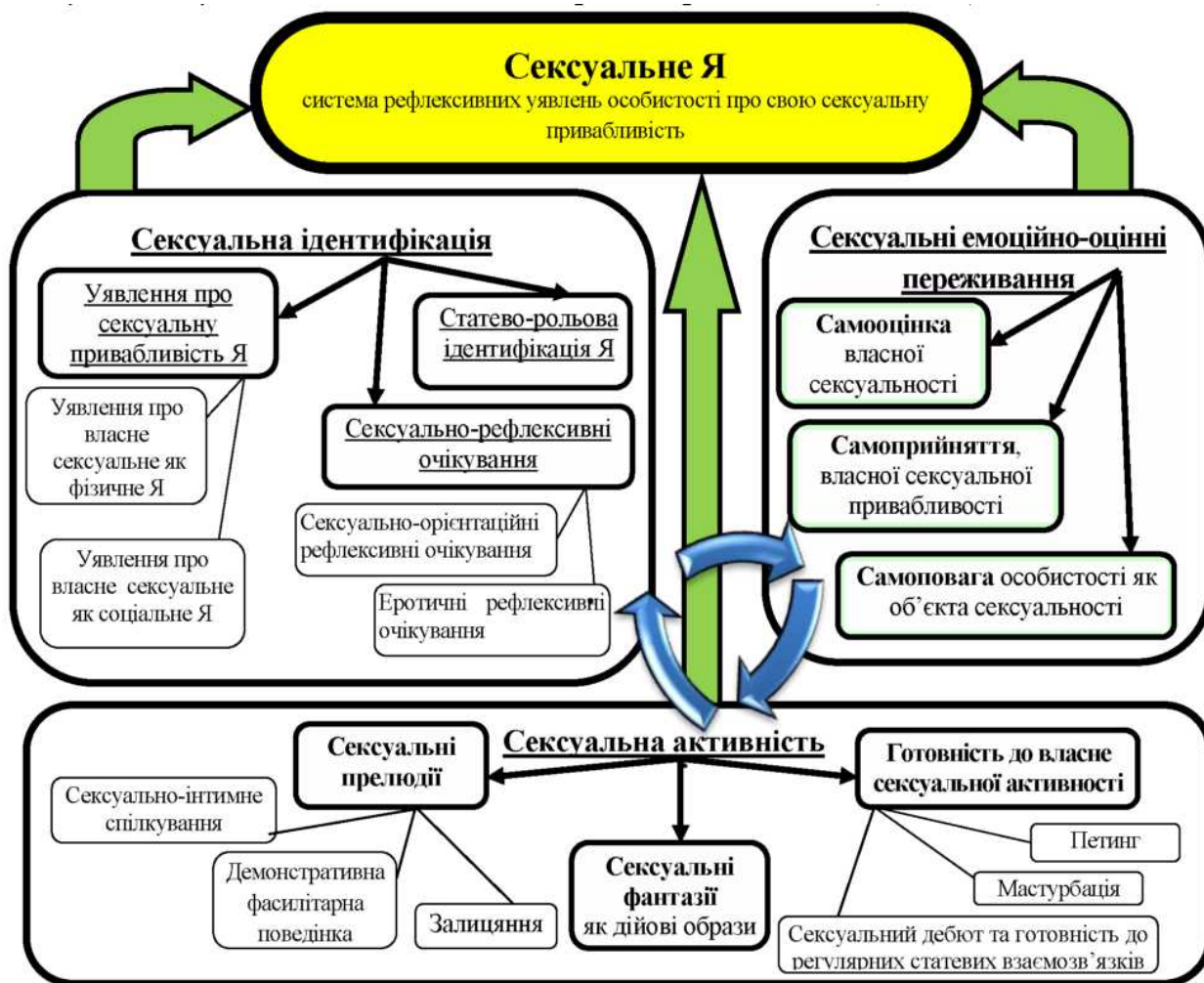

Рис 1. Модель сексуальної самосвідомості як системи сексуальних уявлень особистості в період дорослішання

Презентована модель є основою для розробки заходів по оптимізації становлення означеного утворення у особистості, що дорослішає. В той час як методологічним фундаментом для надання психологічної допомоги може стати когнітивно-біхевіоральний підхід, сутність якого полягає у тому, що повноцінне забезпечення процесу прийняття рішення стосовно певного об'єкта можливе лише після поєднання уявлень особистості про нього з її вчинками. Положення зазначеного наукового підходу (Дж. Андерсон, А. Джордж Келлі) застосовують у тих випадках, коли для особистості важливим є пошук нових патернів поведінки або сценаріїв дій чи потреба у закріпленні вже існуючих форм взаємодій. У ракурсі психології сексуальності увага спеціалістів цього напрямку сконцентрована на визначенні рівня розвитку сексуальних уявлень особистості, напрацюванні навичок розпізнавання об'єктивної інформації, формуванні неупереджених рефлексивних переконань та емоційно-оцінного ставлення до себе як сексуального об'єкта, піднятті рівня активності у потрібних видах сексуальної активності (Р. МакМаллін, А. Холмогорова).

Не відступаючи від обраної методологічної канви когнітивно-біхевіорального підходу, задля ефективного впровадження можна використати п'ятикрокову модель прийняття рішення А. Айві [1], яка на сьогодні знайшла своє застосування як у групових, так і в індивідуальних формах психологічної розвивально-корекційної роботи. Процес роботи пов'язаний з наступними стадіями:

1. *Взаєморозуміння та структурування* використовувалася для побудови міцного психологічного контакту з учасниками експериментальних груп, а також для визначення очікувань, мети й завдань зустрічей.

2. *Збір інформації.* На цій стадії необхідно визначити те, як присутні уявляють предмет розмови та можливі його модифікації у різних соціальних ситуаціях. Психолог виокремлював та обґрунтовував позитивні потенціали учасників та задавав вектор подальшої роботи. Основною умовою стало чітке визначення труднощів, що пов'язані з предметом обговорення та тих, з якими зіштовхуються самі учасники Т-групи.

3. *Дослідження бажаного результату* передбачало визначення ідеального образу предмету розмови та можливих перспектив його застосування у житті, за умови, якщо результат буде досягнутий.

4. *Пошук альтернативних рішень* включав по чергову роботу над різними варіантами рішень із конкретної проблеми. Психолог надавав можливості респондентам працювати творчо та продуктивно. Учасники експериментальних Т-груп, вдаючись до моделювання та застосування прийнятого рішення в різних життєвих ситуаціях, навчалися поєднувати досвід інших з власними вподобаннями.

5. *Узагальнення перенесення засвоєного у повсякденне життя* являє собою перехід від навчання до дії. Психологу важливо пересвідчитися чи дійсно в учасників сформувалася установка на активну діяльність. Така робота мала сприяти зміні думок, дій та почуттів у повсякденному житті молоді. При цьому враховувалися наукові позиції вчених з приводу того, що більшість учасників тренінгу по його завершенню частіше не прагнуть до змінювань [1].

На консультаціях підлітки хочуть аби психолог розділив позиціоновану ними концепцію життя та обов'язково сформулював шляхи рішення, притримуючись їх власних правил. Але для того, щоб практичний психолог міг бути професійно ерудованим спостерігачем та об'єктивним коментатором подій, з якими до нього звертаються молоді та недосвідчені люди, але часто категоричні через свій максималізм, йому слід дотримуватись ряду специфічних принципів під час проведення консультації з питань становлення системи сексуальних уявлень особистості.

1. Консультант не має бути обтяженим власними сексуальними проблемами. Це необхідно задля адекватного реагування на відповідні труднощі клієнтів;

2. Консультанту необхідно вільно та відверто говорити про сексуальні проблеми, не вживати завуальованих фраз, правильно використовувати сексологічну термінологію;

3. Консультанту в певних випадках важливо першим почати розмову щодо можливих сексуальних проблемах клієнта, оскільки останній може соромитися;

4. Консультанту важливо уміти інтерпретувати сексуальні проблеми, коли клієнт демонструє їх у замаскованому вигляді;

5. Професійний консультант може надати клієнту об'єктивну інформацію за умови, якщо він сам розуміється на різних питаннях сексуальності людини.

6. Психологу важливо бути готовим до того, що під час консультації може виявитися фрагментарність або суттєва викривленість сексуальних уявлень молоді;

7. Спеціаліст має усвідомлювати межі власних можливостей. Не допустимо переступати кордони сексотерапії без спеціальної на те підготовки.

8. Консультанту необхідно знати, у яких випадках клієнта слід направити до інших спеціалістів та надати адреси цих фахівців;

9. Консультанту слід відмовитися від критичних оцінок стосовно сексуальної поведінки та переваг клієнта [3].

Поряд із цим, на перших етапах консультування одним із найскладніших завдань є формування психологічного запиту клієнта. Оскільки тема для обговорення є досить інтимною, то психологу доводиться долати в першу чергу дію захисних психологічних механізмів клієнта. Виділяється декілька захисних реакцій, які найбільше зустрічаються під час консультування особистості, що дорослішає: вербалізовані заперечення, замовчування, реакції роздратування, негативізм при обговоренні чинників, формальна кваліфікована згода з психологом, відхилення від суті обговорюваних питань [1].

Якщо клієнт не готовий говорити прямо про сферу своєї сексуальності, то важливо правильно підібрати метод, щоб почати таку бесіду, задавши їй правильного русла. Оскільки для консультанта не завжди є можливим розпитувати про інтимні сторони життя клієнта, то вивчення його сексуальності може починатися зі стандартного питання або своєрідної гри з клієнтом: «Що ви можете розповісти про своє статеве життя? – «Усе добре» або «Нормально». Однак консультанту не слід задовольнятися такою поверхневою відповіддю. Необхідно використати уточнюючі запитання: «Що означає «добре»?», «Що є для Вас нормою в статевому житті?». Тим самим психолог дасть клієнту зрозуміти, що коротка відповідь точна, але не достатня. Але психологу слід бути максимально тактовним, інакше він ризикує переступити етичні принципи консультування. Внаслідок чого у клієнта може скластися враження, що консультант хоче вирішити свої власні проблеми через його ситуацію та обуритися. Коли клієнт не говорить про свою сексуальність нічого, а того вимагає ситуація, то консультант має навести його на цю думку питанням: «Ви нічого не хочете розповісти про своє сексуальне життя». Таке зауваження може бути більш доречним, ніж питання. Якщо клієнт відповідає питанням: «А що Ви хотіли б дізнатися?», зауваження можна перефразувати: «Чому Ви нічого не говорите про сексуальне життя». Під час обговорення подібних питань, не слід чинити тиск на свідомість клієнта, та все ж можна наголосити, що без такого обговорення значно важче зрозуміти інші сторони його ситуації.

На етапі збору інформації було б цілком доречним практичному психологу дотримуватися чіткої схеми для побудови індивідуальної картини світу клієнта. Для систематичного збору елементів інтимної життєвої ситуації підлітків ми б рекомендували використовувати розроблену нами модель сексуальної самосвідомості для зазначеної вікової групи. На наш погляд, вона є дуже простою у застосуванні та інформативною для побудови психологічного діагнозу. Орієнтуючись на трикомпонентну структуру сексуальної самосвідомості, психологу буде зручно побудувати детальний план інтерв'ю та визначити специфіку кожної з її складових у окремого хлопця чи дівчини. Починати збір інформації ми б рекомендували з когнітивних та конативних їх уявлень, а потім піддати аналізу емоційно-оцінні переживання. Така розрізненість викликана недостатнім практичним досвідом підлітків. Клієнтам цього віку спочатку необхідно допомогти окреслити уявлення про рівень знань щодо своєї сексуальності, тобто сформувані спільний словниковий інструментарій для характеристики сексуальних уявлень. Наступним кроком можуть бути обговорення з підлітком уявлень про його поведінку в певній інтимній ситуації та переживань з цього приводу. У юнаків алгоритм консультації буде дещо відрізнятися через те, що у цьому віці клієнт хоча б на мінімальному рівні може описати деталі сексуальної прелюдії, чи сексуальних фантазій, в які він сам включений. Для того щоб зрозуміти вже існуючі стереотипні уявлення, котрі наповнюють свідомість молоді особистості, необхідно зібрати «сиру» базу даних про те, як саме вона уявляє ті чи інші види сексуальної активності. Потім означити їх у смислові одиниці, відповідно до наповненості кожного зі складових сексуальної самосвідомості та відмітити особливості сексуальних емоційно-оцінних переживань юнаків. Структура сексуальної самосвідомості не буде зміненою у такому випадку, але наповнюватиметься з врахуванням пубертатного зростання.

Підлітки з особливим інтересом спілкуються з психологом щодо уявлень про свою сексуальність. При цьому вони можуть бути зніяковілими, зухвалими, спокійними, але майже завжди зацікавленими у розмові. Таким чином, вони компенсують нестачу достовірної інформації. Оскільки хорошої популярної літератури про сексуальні стосунки раніше було недостатньо, а зараз вона у надлишку, то психологу часто доводиться виступати у ролі порадики, що саме доречно почитати та куди звернутися з подібними проблемами, до чого бажано та не бажано прагнути сексуальним партнерам. Звичайно говорити про це треба з обережністю, але мати певні уявлення про існуючі популярні видання з проблем сексуальності консультанту [7].

Практичному психологу, роз'яснюючи з підлітками питання про міжстатеві стосунки людей, завжди важливо враховувати, що інформація має бути конкретно адресованою, з врахуванням психологічної спрямованості на індивідуальні властивості особистості періоду дорослішання

(інтересів, мотивів, уподобань) та умов її розвитку (матеріальної забезпеченості, стилю виховання, урбанізованості). Психолог, реалізуючи принцип довіри, має враховувати те, що його роз'яснення мають бути короткими та однозначними, а також стосуватися тільки тих питань, які цікавлять вихованців у ситуації «тут і тепер».

Особливо важливим є принцип сексуально нейтральної статевої просвіти в період активного розвитку лібідо. Дискусії з підлітками не мають бути сексуально збуджуючими. Якщо такі випадки мають місце в практиці психолога, то сексуальний потяг зростаючої особистості важливо утримувати в стані мінімального напруження, поки не будуть вироблені відносно стійкі здібності для керування своїми потягами та сексуальною поведінкою. Поряд з цим не варто забувати психологу про емоційно-почуттєвий компонент у процесі сексуального виховання особистості періоду дорослішання [2].

Отже, виходячи з вище сказаного, можна зробити висновок, супровід становлення сексуальної самосвідомості особистості підліткового віку ефективно можна здійснювати на сонові трикомпонентної структури означеного психологічного утворення, методологічних засадах когнітивно-біхевіорального підходу, а саме п'ятикроковій моделі прийняття рішення А.Айві.

Література

1. Айви А.Е. Психологическое консультирование и психотерапия. Методы, теории и техники: практическое руководство / А.Е. Айви, М.Б. Айви, Л. Саймэн-Даунинг.-М.: Психотерапевтический колледж, 2000. – 487 с.
2. Говорун Т.В. Стать та сексуальність: психологічний ракурс: навч. посіб / Т.В. Говорун, О.М. Кікінежді. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 1999. – 384 с.
3. Еникеева Д. Д. Сексуальность детей и подростков / Диля Дэрдовна Еникеевна. - М. : ЭКСМО, 2003 (ОАО Можайский полигр. комб.). - 412 с.
4. Иоффе Е.В. Социально-психологические факторы формирования сексуального сценария личности: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 / Елена Викторовна Иоффе; РГПУ им. А.И.Герцена. –СПб., 2005. – 195 с.
5. Келли Г. Основы современной сексологии / Г.Келли. – СПб.: Питер, 2000. – 896 с.
6. Кле Мишель Психология подростка: (Психосексуальное развития) / Мишель Кле: пер. с фр. – М.: Педагогика, 1991. – [Пер. изд.: Бельгия, 1986]. – 176 с.
7. Понтон Линн. Сексуальная жизнь подростков : Открытие тайного мира взрослеющих мальчиков и девочек / Линн Понтон; [Пер. с англ. Э. Касимова]. - М. : Изд-во Ин-та Психотерапии, 2001. - 269; [1] с.

Відомості про автора:

Кашпур Юрій Михайлович – кандидат психологічних наук, доцент кафедри теоретичної та консультативної психології Інституту соціології, психології та соціальних комунікацій Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Статтю подано до друку 15.04.2015

УДК 159.9.072.5

© Т. О. Мотрук, 2015 р.

Т. О. Мотрук (м. Суми)

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕОРІЇ ОСОБИСТІСНИХ КОНСТРУКТІВ У ДОСЛІДЖЕННІ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ЮНАЦТВА

У статті наводиться загальне уявлення про систему особистісних конструктів Дж. Келлі, їх специфічні властивості. Обґрунтовується доцільність застосування методу в дослідженні емоційних станів. Визначаються можливості оцінювання результатів дослідження як